

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ПАВЛА ТИЧИНИ
Факультет соціальної та психологічної освіти
Кафедра психології**

Даулетова Марина Петрівна

**«ПСИХОПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ В УМОВАХ
ШКІЛЬНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ»**

Спеціальність 053 Психологія

РЕФЕРАТ

магістерської роботи
за освітньо-професійною програмою «Психологія»

НАУКОВИЙ КЕРІВНИК:

*кандидат психологічних наук, доцент
Шеленкова Н. Л.*

Умань – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНУ САМОГУБСТВА.....	6
1.1. Соціальні та психологічні аспекти проблеми суїцидальної поведінки.....	6
1.2. Аналіз пресуїцидальних факторів підліткових та юнацьких самогубств.....	15
Висновки до першого розділу.....	31
2. ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ПРОФІЛАКТИКА СУЇЦИДАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ ТА ЮНАЦТВА.....	34
2.1. Психологічні властивості особистості неповнолітнього як спосіб визначення «суїцидонебезпечної групи».....	34
2.2. Первинна профілактика дитячих самогубств у системі шкільної освіти.....	59
Висновки до другого розділу.....	66
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71
ДОДАТКИ.....	77

ВСТУП

Наше дослідження пов'язане з проблемою самогубств підлітків та юнаків як в Україні, так і у всьому світі. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, самогубства вийшли на четверте місце серед причин смерті після серцево–судинних та онкологічних захворювань. Україна знаходиться у першій десятці країн світу за частотою скоєних самогубств. За останні 10 років кількість суїцидентів у віці до 20 років значно зросла. Так, наприклад, якщо у 1985 році у цій віковій групі зареєстровано 45,8 чоловічих та 22,0 жіночих самогубств на 100.000 населення, то в 1996 році – 51,8 та 23,1 відповідно. Ще вищі показники зафіксовані у віковій групі 20 – 24 років: 195,6 чоловічих самогубств на 100.000 населення у порівнянні з 140,7 у 1985 році, та 36.6 жіночих самогубств у порівнянні з 20,4 у 1985 році. Максимум суїцидальних спроб припадає на вік від 15 до 24 років.

Перехід до ринкових відносин, кризові процеси в економіці та суспільному житті спричинили нову соціальну ситуацію розвитку особистості, утруднили процес засвоєння дитиною соціального досвіду, моральних цінностей та норм поведінки. Неповнолітній, з властивою йому емоційною нестійкістю, імпульсивністю, високою навіюваністю, опинився у складних умовах самовизначення, у ситуації незадоволення значущих соціальних потреб, що породило зростання соціально дезадаптованої поведінки.

До феномену самогубств серед підлітків та юнацтва в Україні застосування психологічних підходів досі не запроваджувалося. Хоча саме суїцидальна поведінка молоді, на наш погляд, найбільш рельєфно висвітлює типові проблеми та специфіку розвитку особистості молодої людини. Психологічний підхід до вивчення самогубств полягає у з'ясуванні внутрішніх причин, які штовхають молоду людину до рішення самовільно піти з життя. Неповнолітній тільки починає свій самостійний життєвий шлях і не має ні достатнього особистісного досвіду переборення труднощів, ні сформованого світогляду, відповідно якому життя будь–якої людини є найважливішою цінністю. Досить часто основні антисуїцидальні установки недостатньо

представлені у свідомості підлітка чи юнака і їх потрібно цілеспрямовано формувати. Вчасне втручання у розвиток аутоагресивних намірів сприяє як попередженню самогубств, так і зростанню психічно здорової та гармонійної особистості.

Об'єкт дослідження: суїцидальна поведінка підлітків та юнацтва.

Предмет дослідження: соціально – психологічні передумови виникнення намірів самогубства.

Мета дослідження: з'ясування соціальних та психологічних причин виникнення суїцидальної поведінки, обґрунтування ефективних шляхів її попередження.

Для досягнення мети дослідження розв'язувалася низка **завдань**:

1. Провести теоретичний аналіз проблеми суїцидальної поведінки особистості на основі наукової літератури: психологічної, філософської, соціальної та медичної.

2. Розробити комплекс методик психодіагностування ознак суїцидального ризику для підлітків та юнацтва

3. Розглянути заходи первинної профілактики дитячих самогубств у системі шкільної освіти.

Для вирішення поставлених завдань дослідження була розроблена програма, реалізація якої передбачала застосування **комплексу методів**, адекватних предмету дослідження: **теоретичні методи:** аналіз, синтез, осмислення та узагальнення положень психологічної, соціально–психологічної, психолого–педагогічної, політико–психологічної та філософської літератури; **психодіагностичні методи:** методика дослідження ставлення до себе С. Р. Панталеєва, методика дослідження самооцінки та рівня домагань Дембо – Рубінштейн у адаптації О. М. Прихожан, особистісний опитувальник А. Т. Джерсайлд, методика «Неіснуюча тварина» у адаптації О. В. Фурмана, методика дослідження психологічного часу особистості в інтерпретації Т. Головахи та А. Кроніка.

Експериментальна база дослідження: дослідження проводилося на базі Комунального опорного навчального закладу «Куяльницький ЗЗСО І–ІІІ

ступенів» Одеської області. Вибірка опитуваних складала 42 особи віком від 10 до 16 років, серед них 50% жіночої та 50% чоловічої статі.

Теоретичне значення дослідження полягає у тому, що феномен самогубства розглянуто з позицій генетичного та системного підходів сучасної психології, коли суїцидальна поведінка вивчається як вчинкова активність та як процес створення понять за принципом смислового розрізнення.

Практичне значення дослідження визначається його безпосередньою орієнтацією на психодіагностику та профілактику підліткових та юнацьких самогубств у державних закладах середньої та вищої освіти.

Наукові результати та розробки можуть бути використані у практичній діяльності центрів соціальних служб для молоді, притулків для неповнолітніх, дитячих закладів інтернатного типу.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалась на таких науково–практичних конференціях і семінарах:

1. V Всеукраїнська науково–практична конференція «Сучасні тренінгові технології для розвитку особистості: еко–тренінги» (м. Умань, 14 травня 2020 року).
2. IX Всеукраїнська наукова Інтернет–конференція «Наукові психологічні дослідження і розробки молодих вчених» (м.Умань, 29–30 жовтня 2020 року).
3. Всеукраїнська науково – практична Інтернет–конференція «Теорія та практика психокорекції особистості» (м. Умань, 18 березня 2021 року).

Публікації.

Даулетова М.П. Передумови виникнення суїцидальної поведінки в підлітковому віці. Теорія та практика психокорекції особистості : зб. матер. Всеукр. наук.–практ. інтернет–конф. / МОН України, Уманський держ. пед. унт імені Павла Тичини ; [голов. ред.: Сафін О. Д. ; редкол: Вахоцька І. О., Дудник О. А., Якимчук І. П]. Умань, 2021. С. 134–135.

Структура й обсяг роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 66 найменувань, 3 додатки. Основний зміст викладено на 70 сторінках. Робота містить 6 таблиць та 3 малюнки.

У результаті проведеного дослідження ми дійшли наступних **висновків**.

Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень феномену суїцидальної поведінки дозволив дійти висновку, що традиційний підхід до вивчення самогубств, спрямований на дослідження особистісних властивостей та умов життя індивідів, які скоїли суїцидальну спробу та на ретроспективний аналіз пресуїцидального періоду, не може дати глибокого розуміння мотивації суїциду, оскільки емоційний стан та система цінностей особистості зазнають значних змін внаслідок здійсненого вчинку.

Відсутність у суїцидології єдиного тлумачення поняття “самогубство” та суто психологічного розуміння суїцидальної поведінки як наслідку збожень особистісного розвитку зумовили доцільність застосування системного підходу до феномену підліткових та юнацьких самогубств, в якому розглядання суїциду як вчинку виявилось ефективним при вивченні соціальних та психологічних причин виникнення суїцидальної поведінки неповнолітніх і розробці системи психокорекційних заходів її попередження.

Соціальні та психологічні особливості суїцидальної поведінки підлітків та молоді включає чинники найближчого середовища (родина), близького оточення (школа, друзі), етносоціуму та афективні, когнітивні, поведінкові особливості життєдіяльності неповнолітнього. Провідними чинниками з сімейного анамнезу є розлучення батьків, смерть одного з них, психологічне неприйняття дитини татом чи мамою, гіперопіка та гіперконтроль, емоційна відчуженість членів родини, конфліктні стосунки.

Порівняльний аналіз соціальних та психологічних особливостей неповнолітніх із «благополучної» та «суїцидонебезпечної» груп, засвідчує фрустрованість в останніх певної системи потреб, а саме – безпеки та захисту в колі батьківської сім'ї, довірливого спілкування з мамою, приналежності до референтної групи, уваги та любові оточуючих, впевненості бодай у наступному дні. Незадоволеність описаної системи потреб руйнує почуття самоповаги та самоцінності підлітка чи юнака, створюючи тим самим ціннісно – негативне ставлення до себе та до свого подальшого існування. Вірогідність виникнення мотивації суїцидальної поведінки актуалізує своєрідне ціннісно –

позитивне ставлення підлітка або молоді людини до феномену смерті.

З «суїцидальним ризиком» корелюють такі характеристики «Я – концепції» особистості як внутрішня конфліктність, значна розбіжність між «Я реальним» та «Я ідеальним», низька самоцінність, постійне самозвинувачення, негативно – віддзеркалене ставлення до себе; такі емоційні стани як самотність, безнадійність, беззмістовність свого існування, самотність, відчуженість від однолітків; незвична для підліткового та юнацького віку ієрархія цінностей, яка вказує як на витіснені потреби, так і на потреби, фрустрація яких, скоріше за все, активізує мотивацію самогубства.

Система психокорекційних заходів впливу на мотивацію суїцидальної поведінки підлітків та молоді має здійснюватися шляхом розширення сфери самосвідомості особистості (зміцнення відчуттів самоповаги та любові до себе, розвиток навичок самоаналізу, саморозуміння та саморегуляції); актуалізації нових граней ціннісно – мотиваційної сфери (утвердження вартості індивідуального буття в цілому, акцентування своєрідності та неповторності кожної особистості, формування особистісної відповідальності за майбутнє); переорієнтації ставлень до феномену смерті (усвідомлення скінченності існування та абсурдності навмисного прискорення смерті).

Психокорекційний тренінг є ефективним засобом попередження суїцидальної поведінки підлітків та молоді як у загальноосвітніх школах, так і в вищих навчальних закладах. Незаперечною є доцільність форм групової роботи щодо активізації та відреагування психічних станів та переживань, які можуть призвести до аутодеструктивних дій, розширення критеріїв самооцінних ставлень та активізації процесів вольової регуляції, зміни пріоритетів вартостей та розвитку вміння обстоювати право на своє власне життя.

Профілактика підліткових та юнацьких самогубств обов'язково повинна бути диференційованою в залежності від часової та просторової близькості неповнолітнього до вчинку самогубства (пресуїцид, постсуїцид, втрата близької людини через суїцид) і розподілятися на первинну, вторинну та третинну, відповідно.